

danjemu životu neki svetačni okvir ter polipšavale i olakšavale njegovu mukotrpnu kmetSKU sudbinu, nego ga i uzdržale do dana današnjega najčišćim i najznačajnijim hrvatskim krajem.

Ali ljudi, oni stari poljodelci i vinogradari, ki su kroz minula četira stoleća naša polja obdelivali, naša trsja kopali i trgali, bili su po svih naših gajih jedni ter isti: Naši hrvatski pradedi ovde u Gradišću.

Nje kani ova knjiga predstaviti njihovim potomcem.

Pisatelj.

Legenda o staroj gori

— Pripetenje naše stare gore kaniš čut? ... Ej, sin-ko, to je velik posal za moja priprosta usta ... Onda moram poseć daleko, jako daleko, i počet onde, kada je Gospodin Bog ov svit stvaral — rekal je ozbiljno Matula, stari vrdir (čuvar) gore. Pak se je naglo domislil, odložil fajfu i zašutil.

I zagledal se u zvezde.

Bil je krasan junijski večer, ravno na Vidovu. I bela misočina.

Gora je spavala i spavajući slatko uzdisala, kot blažena zaručnja u predvečer svoga pira.

Cvala je ...

A nad nje glavom sviral je vsemir. Sviral je i peval na tisuće gusal i milijone ust onom skrovnom, tajanstvenom muzikom, kakova se čuje samo u protuličnoj noći, kada priroda piruje.

U gori nije bilo već žive duše, samo mi dva: stari vrdir Matula i ja, mladi djak. Pak vrdir ov kućak, Delija.

Stari je sidil na jednom panju pred svojom kućom. A ja sam se bil protegnul u tratinu, podbočil bradu u dlane i pustil svoje misli da letu. I one su se digle na krila ter jurile veselo i vratolomno, kotno raspevane ptice lastavice, daleko prik naše stare gore i

još prik drugih devedesetidevet gor, prik časov i vekov, vse dalje i dalje.

A stari vrdir uza me kot da me je u duši sledil na mojem letu...

Od časa do časa donesli su do nas lagani vetrići medene uzdahe rasevale gore; a okolo nas su se igrajući naganjale zlatne svetoivanjske mušice.

Onda sam se najjednoč prenul iz sna i izustil:

— Striče, povidajte sada!

A starac je hitil još jedan pogled na visoki, nazvezdani firmamenat i otvoril svoja usta. Njegove su riči, potertane muklom glazbom tihe noći, glušale kot daleka, bajoslovna pesma prestaroga guslara.

— Da ... — počel je produljeno, kot da išće prvu nit svoje povidajke. — Da ... Posluhni tako, kako su nastale ove naše tri gore: štamperka, sridnja i gerištofska...

— Kad je Bog ov svit stvaral, i kad je na treći dan razlučil zemlju od vode, poslao je čuda-čuda andjelov po celoj zemaljskoj kuglji. S teškim poslom je je poslao; naime, da zasiću i zasadu vsu suhu zemlju, od sunca ishoda do sunca zapada. A oni su odletili i preletili vrhe i doline, briže i drage, male potočiće i široke reke. I kade su našli žlibe uz potoke, tamo su spustili zelene travice; kade su se dizali manji i veći brigi, te su zasipali želudom i borovom iglicom; opet, kade su vidili lipu i široke ravnice, onde su posijali zrnje od hrži i pšenice; a na znoglja brižićev su pohitali koščiće od različenoga slasnoga sada... Tako su nastale senokoše i loze i polja i vrti... I nut, kad su tako križali i smirali simo-tamo pod dalekim širokim nebom, najjednoč su tri andjeli — brati zagledali ovde

na našem hataru tri obronke, tri hrpte od dvih brižljivkov, kako se lipo i lagodno, kot čreda pitomih ovac, nagibaju i spuščaju doli va dolinu, a onda opet dižu gori va višinu. A i zemlja, hej, i ta zemlja zdola, kot da je bila čisto drugačija... Ona se je žarila kot oganj...

Onda je sprogovoril prvi andjel:

— Znete li, braća, ča ćemo simo na ove tri obronke zasaditi? Vinograd, braća, vinograd ćemo zasaditi! Da! Neka rodi ovde vince rujno, ko rasveseli srce tužno!

Tako je rekal prvi andjel. I tada su ti tri andjeli raskrili svoja krila i vsaki je zasijal po jedan obronak s grojzem, črljenim i žutim a najveć črljenim. I od onda je počelo roditi na ovoj našoj gori vino črljeno i belo a najveć črljeno. I Bog zna, koliko narodov i pokolenj je je pilo čez jezera i jezera let... A ki je je pil, onomu je rasteplilo dušu, razigralo srce, a njegove usnice su se razjačile kot ptici škrljuncu, kad se digne pod nebesa...

Nut, sinko, ovo je povidajka od naših trih gor, kako sam ju čul još kot dičak od mojega deda, a ov opet od svojega pradede. I ona je, veruj mi, prava Božja istina! —

Tako je dokonjal svoje povidanje starac Matula, pak se je još na časak zamislil i šutke gledal preda se. Ali vreda potom se je njegovo lice opet razvedrilo onom dobrohotnom vedrinom, ku smo mi dica kod njega tako ljubila, i on je sada zagrabil za svoju fajfu, ku je bil odložil, nametal ju i nažgal. Pak ni je prošal u svoju kolibicu i po driveno barilo s

vinom, nagnul si je i dobro potegnul, a onda je postavil svojim običnim živahnim, veselim načinom:

— Pak su došli Hrvati! Dabome, naši Hrvati!... Da odaklje su došli, to vi, učni ljudi bolje znate nego ja... No došli su iz svoje stare domovine kot siroćaki, tužni i izmučeni. Ali hej, sinko, to j' bilo veselje, kad su pak našli ovde ovu našu goru i napili se prvi put nje rumenoga vinca! Onda su bili veljek doma!... Pak su kopali i trgali, kopali i pili, i namah su zaboravili svoje stare tuge, straha i Turke. S ovim novim vinom došla je va njeve žile opet nova volja i nova moć, a va njeva sela novi žitak. I prik polja, ko su orali, prik senokoš, ke su kosili, prik loz, ke su krčili, i prik vinogradov, ke su delali, razljiivala se je opet ona njeva vesela stara-starinska jačka, ku su znamda još va svojoj staroj domovini jačili:

Ej, gora, gora, gora zelena...; i

Vince, vince, vince črljeno...

I ništ zato, ča su morali od svoje krvave muke, od polja i gore plaćat gosposćini i crikvi teške daće... To su oni vse rado nosili.

— A odaklje vi to vse znate, striče? — pital sam staroga u čudu i posadil se bliže k njemu.

— Znam ja to, sinko, ako i nisam va školu hodil. Čul sam od naših učnih ljudi, od duhovnoga oca i školnika. Oni su to našli va starih pisanjih... Dabome, i naše selo je nosilo jur 1537. leta — bud, tomu je sada vred četiristo let? — svoju desetinu od gore, koj su govorili i goričica. Sad već ne znam, je li su ju plaćali onda grofu Niczkyu ili grofu Nadasdyu, to

je potom, ki je bil onda zemaljski gospodar našega sela. No to jur čisto-visto stoji va starih varmedjskih knjigah, da je bil kod toga plaćanja peljač naših vinogradarov — onda su im kmeti govorili — Jure Franković. A s njim su bili još i niki Kirin Cvitković, Miho Paleš i Bedenik Biric — vse stara borištofska imena i pokolenja... No, znal bih ti zbrojit još nekoliko tih imen, ali čemu? Ta su se zdavno zgubila kod nas ter je ne bi znal, kamo i va ki stan da je postaviš.

— Čujete, striče, ne bih si bil ni sanjal, ča je vsega va toj vašoj staroj vrdirskoj torbi! Dajte, i povi-dajte dalje, nek dalje! — naganjal sam staroga vrućim zanimanjem i pravim udivljenjem zbog tolikoga njegovoga znanja.

— Dalje? E, to je teško... Ar se ovde najjednoč prekine nit.

— Onda ću vas ja ča pitat: Kako i odakle je dospilo va ovu našu goru vino burgundsko pak portugesko?

— E, vidiš, sinko, ravno to je ona puč va pripetenju naše gore, ku ne znam zatvrdit... No, ja sam ovako čul povidat onoga staroga Filu Pećkinoga, našega najstarijega i najrazumnijega vinogradara:

— Vsako trsje se va pedesetih-šezdesetih letih izrodi i pogine. Onda se mora novozasadit. Tako se je moralo stat pred kih par sto leti i s našom gorom. Počela je starat i ginut. Ali to bi bila i za gosposćinu velika škoda. Zato je naš zemaljski gospodar — onda je bil livčanski knez Esterházy — pozval naše vinogradare na dogovor. I oni su se dugo razgovarali i pretresali simo ter tamo, ka vrst od trsa bi bila za

naše tlo najbolja. No, kad nisu znali odlučit ni črno ni belo, onda se je stal od stola jedan človik, Tome Baturin, negdašnji husar. On je prošal s cesarom čuda svita i napil se čuda vsakaričkoga vina. Nut, ta Tome je svitoval spravišću, neka se pokusi jednoč s trsom iz Burgundije pak iz Porta. On da je pozna. Prvo vino da je nešto trpkó i nešto jako, ali se dobro i veselo pije, a farba mu je škuro črljena kot krv junačka; a i drugo da je črljeno, no slatko kot med i rano zreja.

Tako je svitoval husar Tome, i vsi su pristali: i kneževski oficiri i vinogradari. Ter su zasadili vse tri gore s trsjem burgundskim i portugeskim, i vred se je pokazalo, kako je imal Tome pravo. Glas našega črljenoga vina prošal je daleko i široko po celoj varmedji, a još i pri ferštovom stolu je valjalo kot jedno od najboljih ... Potom već i nisu minjali trsja va našoj gori do dana današnjega.

Ovako nam je jednoč povidal stari File. Pravoda, ja ti ne znam, koliko je na ovom pripetenju istine a koliko činža, ali jedno je sigurno: da su va ovom času — bit čedu tomu da i dvi stovice — da su va ovom času dali načinit naši stari one velike preše, ke su bile tako silne, da su same pravale jednu celu lopu. A kad su tribali ovakove preše, pak i kadi od čvajsetpet i već vidar, no onda je moralo bit i vina, ča ne? Povidaju još, da se je va vom istom vrjenu postavila va našem selu i gorska općina s pravilami od sedamdeset artikulušev. A početnik ovomu delu je bil Grgo Gornikov, zmožan človik, a mudar gospodar i skusen vinogradar. On je ganul naše ljude, da se vsi vinogradari podložu tim spametnim regulam,

ke čedu odredjivat, kako triba pravo goru gajit, pak va njoj kršćansku pravicu držat i Božji dar poštovat. Kad je pak i gospoda to željila, onda se je ta gorska pravica i postavila, a prvim svojim gornikom odibrali su si vinogradari Grgu.

Ej, sinak, to je bil onda pošten i pravičan svit, kad su te regule zapovidale va našoj gori! I pobožan svit! Česa? ... Si je jur koč imal va ruki i prečtal?

— Da, striče, jur sam je štal.

— Dabud! ... To su bili časi! ... Onda su imale poštenja desetere Božje! Onda je i gora svečevala nedilje i svetke, aš nisi smil va nju nutar do po vičernje, nit s koli nit piše. A niti zapsovati nisi mogal glasno, kad si se razjadal, aš si moral veljek va mošnju poseć i kaštigu platit crikvi i gorniku ... Pak i tudji vinograd, tudji sad! To je bilo onda vse sveto, kot Bog zapovida. Joj je bilo onomu, ki si je na tvojem kraju jednu hrušku zdignul ili jedan grojzdec otkinul. A stoprv, ako ti je od medje ča odrizal! ... Ali i mi vrdiri i čuvari smo imali onda drugačiju obrambu neg sada. Ončas nam se nigdo nij smil va gori nagražat ili s baticom za nami bižat, kot se to sada dogodi ... A mer ne ću reć, neka se nek spone se gdo na me, ću mu ja skresat! ... No, to je vsejedno lipše, kad te sam zakon brani i čuva. Dabome, sinak, to je bil onda žitak! Ončas bih moral bit i ja vrdir! Kad si nek zdignul svoju baticu i zaviknul: van! — pak je moralo vse, ča je noge i kotače imalo, iz gore domom ... Onda je još i ov naš sveti Donatuš radje prebival ovde va gori ...

Ej da, sveti Donatuš! ... On se je veselil va sebi ... Ali ljudem, ljudem se to nij vidilo. Znaš, ti dukati

i ti novci, ke su morali za kaštigu plaćat, ti su je jadal. Ter su kašnje i rasprašili tu lipu gorsku pravicu. Danas već ni ne znadu, da je kada bila, a dobra je bila, ja ti velim! ... Nek ime Gornikovo je još ostalo.

Ali mer su je Bog i sveti Donatuš i pohodili za tu njevu lakomišljenost. Vreda po tom sedam celih let ništ nisu trgali, niti jedne putnje, aš je tuča sedamput spolom potukla vsu goru ... Onda su bili naši stari jako osiromašili. Zaostali su s daćom i desetinom, nit su mogli platit gosposćini i ta jedan dukat od dimnjaka, aš jednoga celoga dukata nisi mogal skupanbrat va vsem gornjem kraju. Tri-četiri stani su morali svoje groše skupadat, da su si mogli funat soli ili pol merice ulja kupit kod lodnara. I sada, ča su drugo mogli? Dali su onu goru od sunca ishoda Nincem Štamperčanom i nikim Štajerom na arendu ili su ju založili. A oni su nastali njevi vinceliridelaci ... Hej, to je bil turoban čas! Kad su se na trgadbú dovezli Štamperčani i Štajeri s svojimi veliki mi lati i kadami po grojze i otprimili naš dobri, slatki mušt, a našim su ostavili za plaću par vidar. Dabome, onda se je malo pilo i jaćilo kod nas, ar su još i za crikvu kumaj zmagali mašno vino.

No, to nij smilo dugo durat! Aš da ćedu oni goru kopat, a drugi će njevo vino pit! ... Ne, to im nij dala gizdost, ar muru gizdavi su naši ljudi vsenek bili. Ter su prošli k svojoj gosposćini, i ona im je pomogla. I iskupili su od Štamperčanov i Štajerov svoju goru; ali ime joj do dana današnjega ostalo: Štamperška gora.

— Ter to je, zač se ta gora i danas tako zove?

— Hja, znaš, dičak, glave zato ne ću stavit. Aš va svetom Pismu to ne stoji, nek va prikdivanju naših starih; ali i to je ča vridno, no ne? ... Pak onda, i danas živi još ljudi va selu, ki se znadu spomenut na Štamperčane i Štajere, kad su iz naše gore mušt vozili domom ... A zač bi ga bili vozili, ha? ... Kad je bil njev, je li? Ali zbog mene moredu imat i oni pravo, ki velu, da je štamperška gora dostala svoje ime od one kamenice, po nimšku Steinberg, ka se je nekada ovde nahajala, na menovsku stran.

— Da, more bit i tako, striče! ... A kako je bilo pak dalje?

— No, sada već nij čuda za povidat. Pak onda — čuha teremtete, vidiš ono na zvezdah? — vreda će bit jur i jedna ura po polnoći. Ču se morat dat va goru, je li ki cigan čerišnje ne krade ... Ali vsaka kobasica pak povidajka mora imat jedan kraj i jedan konac, ča ne? ... Nek čekaj, prlje ću si još nametat fajfu. Pak ono — ne ćeš i ti jednoč potegnut s ovoga barila? ... Priklanjsko je, iz sridnje gore. Dobro vince! Vakovo nek vsako sedmo leto rodi ... No, nek bolje si nagni! Bud ti se rači? ... A sad ću ja još jednoč poskrnut pak smo na dnu — i barilu i povidajki ... Ovo, ča ću ti sada povidat, to sam ćul jur od mojega oca ili sam je sam preživil.

Tako ... vreda potom, ili još prlje toga, kad su si naši najzadzeli štampersku goru, dosegla je je i jedna druga radost. Kako si se moral to i ti va školi učit, po 1848 nastali su naši seljaki po kraljevskoj volji vlašći gospodari svojega polja i gore. Pravoda, to nij išlo prez stroškov. Morali su za to vse ot-kupninu plaćat. I plaćali su ju čez 50 i 40 let, ali rado.

A gora, opet novozasadjena, je nek sipala grojze, kotno avgustuška noć rosu. Kad si htíl nako u jesen pogledat med trsje, tako se je htílo va vinogradu škurit od grojza, kot da vse same črne jupe visu na grebenicah. A vino je bilo dobro. Poznavale su ga još i ugarske štanke, kad su pisale: A borisfalvi vörös bor igen jó — maloborištosko črljeno vino je jako dobro. Tako sam i ja čul, kad mi je moj sin va štánki štal... A znaš, vsako vino ne hte veljek va štanku nutarvrć. Mer su je ljudi i pili, kot suha zemlja majušku godinu. Ali ča ću reć? ... Vsim pravoda nij hasnilo to pilo. Jednim je hasnilo, drugim škodilo. Jedni su si lapte kupovali i nastali bogati, a drugim su je Židovi prodavali... A prošle su katkad i cele paorije po gutu doli... Ali veselí su uvik bili, ti naši stari. No, ne samo oni, nego i vsaki stranjski človik, ki se je va jednu našu krčmu svrnul, osebujuo iz šopron-skoga sajma, nij prošal iz nje van a da si nij jaćil...

Ali neka štimat, da su naši stari oci ljubili svoju goru nek zbog grojza i vina. Ne. Ar va njoj je rodilo ne nek grojze, nego i vsakarički drugi Božji sad i dar. Rano na protuliće čerišnje i višnje, kašnje pak jabuke i hruške, i to od onih najboljih i najslasnijih vrsti, a najt čeeš i danas va njoj i tunj, mandulj i škorušev i još puno vsega, čega nigdir nij, va nijednom vrtu, nek va negdašnjem paradižomu... A kako i odaklje? Nut, vse ovo retko sadje doprimili su naši paori-vozari iz juga, da, iz Dalmacije pak iz Talijskoga. Oni su vse, čagod su nek onde vidili, domom donesli i zasadili va gori, i mnogo im se popalo i sad doneslo... Ter je raslo va ovoj našoj gori, a raste i danas, ne samo vsakaričko izibrano sadje, nego i

najrazličnije cveće, od rana protulića do kasne jeseni, kotno Božje drivece i rozmarija, pak na velike buse kot onde zdola na morskoj ubrovi... A luk, mrkva, peršin i buča? Hej, to tako veliko naraste ovde, da mu se moraš poklonit!

E, stoprv va onih starijih časih, onda je bilo ovde još čuda življije. Onda se je mlado blago vse ovde paslo čez leto, va ovih dnikah i dragah med gorami; bilo je i ovac ter janjcev na sto i sto. A kad te je htíla bura zastignut, shranil si se pod pčelinjak, kakovoga je imal skoro vsaki vinogradar. Va njem si se mogal i meda naflajkat, ako ti je bilo žuko na jeziku.

Da, sinko, ova naša gora, ona je naša hraniteljica i razveseljiteljica. Aš ako nam polje slabo urodi ili ako človika doma kakova tuga žere, onda nek dojde simo va goru, i veljek mu je srce veselo... Ona je naša dika i zlatna jama... A meni, staromu čuvaru — kako ću ti to reć? — Ona je moja draga...

Tako je završil stari Matula svoje pripovídanje pak se je malko nasmišil i zagledal opet u zvezde.

U to je prošal prik gore tihi šum vetra, kot da jato belih vil leti prik nje. Stari se je nato skoćil i rekal:

— Čuješ, jur me zove!... Moram pojt, da pogledam, je li joj gdo ne bludi slatki san... Hajdi, Delija, moj verni družee! Idemo! A tebi, sinak, laku noć!

Tim si je starac vrdir zafrknul pušku na ramen ter se laganimi koraki opravil doli, prema štamper-skoj gori.

A ja sam, mlad djak, ostal još na tratini i gledal pri bleđoj misećini zamišljeno za njim. I najedamput me je zgrabila nekakova neobična čut ... Dosle sam uvek gazil pogori kot po mrtvoj zemlji, ka se je nekada, pred milijon i milijon leti okamenila, a sada na nje površini rodi grojze, sadje i cveće, ar je ljudi sadu i ukapaju. Ali u ovoj noći sam počel čuti, kot da je i gora živo stvorenje Božje, kakova divovska majka s toplim krilom i rodnimi prsi, ka davaju ljudem zavije i hranu. I osećal sam pod sobom, kako ona tiho uzdiše, kako joj srce tuca, kako u svojem snu nujno, blaženo pevucka, i kako me svojimi rukami meko objamljuje, grli i ljulja, ljulja u krilu kot svoje diti...

I tako sam sanjaril onde u travi med cvećem do rude črljene zore.

Kapela svetoga Donata

Na hodniku farofa, nutri u steni je jedan mali slipi obločić, za seljačke kape. Tamo odloži i stari Merte svoju kapu-astriku pak potuca i nutarstupi.

— Hvaljen budi Jezuš Kristuš!

— Na vse veke, amen! — odvrati farnik iz jedne debele knjige. Pak si zname očalje ter se ogleda. I kad opazi nasred sobe Mertu, selskoga suca i svoga negdašnjega školskoga druga, veselo raskrili ruke:

— O, zdrav bil, Merte! ... Zdrav bil, stari družel!

Pak se digne, zgrabi Mertu za obadva ramena i pogleda mu dugo i značajno u obraz. Onda se zadovoljno nasmiši, pogladi staroga prvo po livom a onda i po desnom licu, otpelja k stolu i pretisne na jedan naslonjač.

— Tako. A sadader povi, kakov posal te nosi k meni.

— Ovput je dobar posal, duhovni oče ... Nadijam se, da će mu se i vaše srce veselit.

— No hvala Bogu ... Onda si mi danas dvostruko drag, stari tovaruš ... Ali sad mi najprvo reci, kako si i jesi li zdrav? Ar se jur duglje vrime nismo vidili, odlag va crikvi.

— E, zdrav, duhovni oče! Zdrav kot panj, va konj jur črvi kliju.